

ՀՏԴ 347

Քաղաքացիական դատավարություն

Գրետա ԱՐԶՈՒՄԱՆՅԱՆ
ի.գ.թ., դոցենտ, ԱրՊՀ իրավունքի ամբիոն
e-mail: arzumanyan.greta@mail.ru

**ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐԻ ԹՈՒՅԼԱՏՐԵԼԻՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՏՈՒԿ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ԳՈՐԾԱՐՔՆԵՐԻ
ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ՎԵՃԵՐՈՎ**

Հոդվածը նվիրված է գործարքների վերաբերյալ վեճերով ապացույցների թույլատրելիության հատուկ կանոններին: Ապացույցների թույլատրելիության կանոնները կիրառվում են, երբ այս կամ այն փաստերը, համաձայն օրենքի ուղղակի պահանջի, չեն կարող հաստատվել ցանկացած ապացույցով: Թույլատրելիության հատուկ կանոնները հիմնականում կապված են գործարքների վերաբերյալ վեճերի քննության հետ. եթե խախտվել է գործարքի պարտադիր հասարակ գրավոր ձևը, ապա վեճի դեպքում կողմերն իրավունք չունեն հենվելու վկաների ցուցմունքների վրա:

Հոդվածում հայրենական գործող օրենսդրության, իրավակիրառ պրակտիկայի վերլուծության ու մեկնաբանման հետ մեկտեղ ներկայացվել են ապացույցների թույլատրելիությունը կարգավորող օրենսդրության կատարելագործմանն ուղղված առաջարկներ:

Բանալի բառեր՝ թույլատրելի ապացույց, ապացույցների թույլատրելիություն, ապացույցների թույլատրելիության հատուկ կանոններ, գործարքի ձև, ձայնագրություն, տեսագրություն:

Г Арзуманян

**ОСОБЫЕ ПРАВИЛА ДОПУСТИМОСТИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПО
СПОРАМ О СДЕЛКАХ**

Статья посвящена особым правилам допустимости доказательств по спорам о сделках. Правила допустимости доказательств применяются, когда те или иные факты, согласно прямому указанию закона, не могут быть подтверждены любыми доказательствами. Особые правила допустимости в основном связаны со спорами о сделках: если при совершении сделки была нарушена обязательная простая письменная форма, то в случае спора стороны не вправе ссылаться на свидетельские показания.

В статье наряду с анализом и толкованием отечественного

законодательства, правоприменительной практики были представлены предложения, направленные на усовершенствование законодательства, регулирующие правила допустимости доказательств.

Ключевые слова: допустимое доказательство, допустимость доказательств, особые правила допустимости доказательств, форма сделки, аудиозапись, видеозапись.

G. Arzumanyan

SPECIAL RULES OF ACCEPTABILITY OF PROOFS ABOUT CONFLICT BARGAIN

The article deals with special rules of admissibility of evidence on transaction conflicts. Admissibility of evidence rules are applied when different facts, as directed by the law, cannot be confirmed by any evidences.

Special admissibility rules are generally linked with transaction disputes: if when transacting compulsory simple written form has been violated then in case of a conflict the sides must not refer to the testimony of eye-witnesses.

Alongside with the analysis, interpretation of domestic legislation and law enforcement practice, suggestions on how to perfect the legislation regulating admissibility of evidence rules, are introduced.

Keywords. admissible evidence, admissibility of evidence, special rules of admissibility acceptability of evidence, form of bargain, videorecording, audiorecording.

Ապացույցների տեսությունում թույլատրելիությունը ապացույցի պիտանի լինելն է աղբյուրների, տեղեկությունների ստացման և հետազոտման մեթոդների և հնարքների օրինականության տեսակետից¹:

Քաղաքացիական դատավարությունում, ի տարբերություն քրեական դատավարության, ապացույցների թույլատրելիությունը դիտարկվում է լայն և նեղ առումներով: Լայն առումով թույլատրելի են միայն այն ապացույցները, որոնք սահմանված են ԼՂՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի/այսուհետ՝ ՔԴՕ/² 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով՝ գրավոր և իրեղեն ապացույցներ, փորձագետների եզրակացություններ, վկաների և գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներ/տեսության մեջ դրանք անվանվում են նաև ապացուցման դատավարական միջոցներ, ապացույցների աղբյուրներ, դատավարական ձև/։ Ընդ որում, ապացույցի յուրաքանչյուր տեսակի ձեռք բերման և հետազոտման կարգը սահմանվում է առանձին:

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, ընդ. մաս, հեղինակային խմբի ղեկավար և խմբագիր Գ.Ս.Ղազինյան, ԵՊՀ հրատ., Երևան-2000, էջ 284: Ապացույցների թույլատրելիությունը բնորոշվում է նաև որպես ապացուցման կանոն, դատավարության սկզբունք, դատավարական հիմունք, ապացույցի հատկանիշ, դատավարական լավորակություն կամ բարորակություն/տե՛ս, օրինակ, Треушников М. К. Судебные доказательства. 5-е издание, дополненное. М., Изд. «Городец», М. 2016, էջ 126, Ղամբարյան Ա., Ապացույցների թույլատրելիությունը քրեական դատավարությունում/մինչդատական վարույթ/, Երևան 2004, «Եգեա» հրատ., էջ 15/:

² Ընդունվել է 17.12.2008 թ.:

Նեղ առումով ապացույցների թույլատրելիության կանոնը սահմանված է ՔՂՕ 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում, համաձայն որի՝ գործի հանգամանքները, որոնք, օրենքի կամ այլ իրավական ակտերի համաձայն, պետք է հաստատվեն միայն որոշակի ապացույցներով, չեն կարող հաստատվել այլ ապացույցներով¹:

Այսպիսով՝ քաղաքացիական դատավարությունում հնարավոր են դեպքեր, երբ այս կամ այն փաստը չի կարող հաստատվել ՔՂՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված ցանկացած ապացույցով/հատուկ կանոն/, իսկ այն դեպքերում, երբ օրենքում կամ իրավական ակտում ուղղակիորեն նշված չէ այն ապացույցը, որով թույլատրվում է հաստատել այս կամ այն փաստը, ապա վերջինս կարող է հաստատվել ՔՂՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված ցանկացած ապացույցով/ ընդհանուր կանոն/:

ՔՂՕ 47-րդ հոդվածի 1-ին մասում նախատեսված նորմը կրում է վկայակոչող բնույթ. որպես կանոն, այն կիրառվում է դատական քննության ենթակա այս կամ այն նյութաիրավական հարաբերությունը կարգավորող կոնկրետ նորմի հետ համակցված: Նման դեպքերում գրականության մեջ խոսվում է ապացույցների թույլատրելիության հատուկ կանոնների մասին: Այդ կանոններն ունեն ընդհանուր նպատակային ուղղվածություն, այն է՝ ապահովել ապացույցների արժանահավատությունը, փաստերի մասին տեղեկությունների իսկությունը²:

Արցախի Հանրապետության Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումն արգելվում է: Այս ընդհանուր կանոնը նույնությամբ վերարտադրվել է ՔՂՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում³:

Թույլատրելիության հատուկ կանոններն ամրագրում են գործի հանգամանքները պարզելու համար որոշակի ապացույցների օգտագործումը/դրական թույլատրելիություն/, կամ էլ արգելում են որոշակի ապացույցների օգտագործումը/բացասական թույլատրելիություն/⁴:

Թույլատրելիությունը դրական է, եթե գործի որոշակի փաստական հանգամանքները կարող են հաստատվել իրավունքի նորմերով նախատեսված որոշակի ապացույցներով: Ընդ որում, դրական թույլատրելիության կանոնները մի դեպքում ընդհանրապես բացառում են

¹ Նույն իրավակարգավորումն առկա է նաև ՎՂՕ-ում/23 հոդվ. 2-րդ մաս/:

² Տե՛ս **Треушников М. К.**, նշվ. աշխ., էջ 126:

³ ՎՂՕ 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցների օգտագործումն արգելվում է: Դրանք ապացուցողական ուժ չունեն և չեն կարող դրվել դատական ակտի հիմքում:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, **Треушников М. К.**, նշվ. աշխ., 136-137 էջերը, Մեդրյան Ս.Գ. Ապացուցումը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում /դասախոսություններ/, Երևան-2012, 128-134 էջերը:

իրավական ակտով նախատեսված ապացույցներից բացի այլ ապացույցների օգտագործումը/ունեն բացարձակ բնույթ/, իսկ մյուս դեպքերում, ունենալով հարաբերական բնույթ, դատարաններին պարտավորեցնում են այլ ապացույցների հետ մեկտեղ հետազոտել և գնահատել օրենքով ուղղակիորեն նախատեսված որոշակի ապացույցները: Դատավարագիտության մեջ դրանք հաճախ անվանվում են անհրաժեշտ ապացույցներ¹, որոնք թեպետև ՔԴՕ 43-րդ հոդվածի 1-ին մասում թվարկված ապացույցների մնացած տեսակների նկատմամբ որևէ առավելություն չունեն, այնուամենայնիվ, գործի լուծման համար համարվում են անհրաժեշտ/պարտադիր/²:

Բացարձակ դրական թույլատրելիության հատուկ կանոնի համաձայն՝ այն դեպքում, երբ օրենսդրության համաձայն գործով որևէ փաստ պարզելու համար պետք է օգտագործվի միայն որոշակի բովանդակության ու ձևի գրավոր ապացույց, ապա այդ փաստը հաստատելու համար ապացույցի այլ տեսակի, ինչպես նաև այլ բովանդակության ու ձևի գրավոր ապացույցի օգտագործումն անթույլատրելի է:

Այսպես, օրինակ, եթե գույքի նկատմամբ իրավունքը ենթակա է պետական գրանցման, ապա ձեռք բերողի սեփականության իրավունքի գրանցման փաստը հավաստող ապացույց համարվում է սեփականության իրավունքի վկայականը կամ դրա կրկնօրինակը/Քաղ.օր. 176 հոդվ. 2-րդ մաս./: Կամ իրավաբանական անձի ստեղծման փաստը կարող է հաստատվել բացառապես իրավաբանական անձի պետական գրանցման վկայականով: Կամ <<Քաղաքացիական կացության մասին> օրենքի համաձայն՝ ծննդի պետական գրանցման ապացույց համարվում է ծննդյան վկայականը, ամուսնության պետական գրանցման ապացույց՝ ամուսնության վկայականը, այլ ապացույցներով այդ փաստերը հաստատվել չեն կարող: Հարաբերական դրական թույլատրելիության հատուկ կանոնները, որպես կանոն, կիրառվում են օրենքով սահմանված դեպքերում:

Օրինակ՝ քաղաքացուն անգործունակ ճանաչելու գործերով քաղաքացու հոգեկան խանգարման վերաբերյալ հիմնավոր կասկածների առկայության դեպքում անհրաժեշտ է նշանակել և անցկացնել դատահոգեբուժական փորձաքննություն/ ՔԴՕ 155 հոդվ./: Փորձագետի եզրակացությունը տվյալ դեպքում անհրաժեշտ ապացույց է: Ապացույցների մնացած տեսակները /օրինակ՝ քաղաքացու ոչ աղեկվատ վարքագծի մասին դիմողի ցուցմունքը, հոգեբուժական հիմնարկում բուժվելու մասին տեղեկանքները և այլն/ նույնպես թույլատրելի են, սակայն չեն կարող փոխարինել դատահոգեբուժական փորձաքննության եզրակացությանը:

¹ Տե՛ս, օրինակ, *Մեղրյան Մ.Գ.* նշվ. աշխ., էջ 129:

² Տե՛ս Տե՛ս *Պետրոսյան Ռ.Գ. Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարություն, Ոսկան Երևանցի, Ե.-2012, էջ 298, Մեղրյան Մ.Գ. նշվ. աշխ., 128- 134 էջերը:*

Կամ երեխաների խնամքի և դաստիարակության հետ կապված վեճերը դատարանի կողմից քննելիս խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը պարտավոր է անցկացնել երեխայի և այն անձի (անձանց) կյանքի պայմանների հետազոտություն, որը (որոնք) հավակնում է (են) երեխայի խնամքի և դաստիարակության կազմակերպմանը, որից հետո և դատարան ներկայացնել հետազոտության ակտն ու դրա հիման վրա վեճի էության մասին եզրակացությունը, իսկ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների դեպքում՝ նաև սոցիալական աջակցության բնագավառում Արցախի Հանրապետության Կառավարության լիազորված պետական կառավարման մարմնի աշխատակազմում չընդգրկված և կառավարման ոլորտից դուրս գործող տարածքային մարմնի կողմից խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին տրված եզրակացությունը երեխայի որդեգրման, խնամակալության կամ հոգաբարձության, խնամատարության կամ բնակչության սոցիալական պաշտպանության հաստատություն ուղեգրելու մասին/Ընտ.օր. 67-րդ հոդվ./: Կամ ծնողական իրավունքներից զրկելու մասին գործերը քննելիս հաշվի է առնվում սոցիալական աջակցության բնագավառում Արցախի Հանրապետության կառավարության լիազորված պետական կառավարման մարմնի աշխատակազմում չընդգրկված և կառավարման ոլորտից դուրս գործող տարածքային մարմնի կողմից խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին տրամադրված՝ երեխայի և ծնողի սոցիալական կարիքների գնահատման մասին եզրակացությունը (դիրքորոշումը)/Ընտ.օր. 60-րդ հոդվ./:

Վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ թույլատրելի/անհրաժեշտ/ ապացույցներ մշակվում են նաև դատական պրակտիկայի կողմից¹:

Թույլատրելիությունը բացասական/նեգատիվ/ է, եթե իրավական նորմերը պարունակում են այս կամ այն ապացույցի օգտագործման արգելք: Քաղաքացիական դատավարությունում նեգատիվ բնույթ ունի վեճի դեպքում ի հաստատումն գործարքի և նրա պայմանների վկաների ցուցմունքներն արգելելու մասին ԼՂՀ քաղաքացիական օրենսգրքի /այսուհետ նաև՝ Քաղ. օր./ 298-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված նորմը:

Ի դեպ, պատմականորեն ապացույցների թույլատրելիության կանոնները ձևավորվել են հենց գործարքների խախտման հետևանքների ազդեցության ներքո: Անգլիայում, օրինակ, այդ կանոնները կիրառվել են խաբեության, չարաշահումների դեմ պայքարելու համար, «քանի որ դժվար էր հավատալ այս կամ այն կողմի կամ վկայի բանավոր խոսքին, երբ պայմանագրի օբյեկտ էր համարվում այնպիսի առանձնահատուկ գույք,

¹ Կոնկրետ գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ բաժնեմասը բնեղենով առանձնացնելու փաստը կարող է հաստատվել միայն համապատասխան մասնագիտական եզրակացությամբ, որի ստացմանն ուղղված դատավարական միջոցներից է գործով փորձաքննության նշանակումը/տե ս ըստ հայցի ՀՀ ֆինանսների նախարարության Շենգավիթի հարկային տեսչության ընդդեմ Ա/Ձ Գուրգեն Այվազյանի և մյուսների՝ պարտապանի բաժինն առանձնացնելու և դրա վրա բռնագանձում տարածելու մասին քաղ. գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27. 11. 2015 թ. որոշումը/:

ինչպիսին փողն է»¹: Հետագայում արդեն ապացույցների թույլատրելիության կանոնների կիրառումը հնարավոր է համարվել նաև այլ իրավահարաբերությունների հիմքում ընկած փաստերի պարզման համար:

Քաղ. օր. 298-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված կանոնի համաձայն՝ գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը վեճի դեպքում կողմերին զրկում է ի հաստատումն գործարքի և նրա պայմանների՝ վկաների ցուցմունքներ վկայակոչելու, սակայն նրանց չի զրկում գրավոր և այլ ապացույցներ ներկայացնելու իրավունքից: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ օրենքում կամ կողմերի համաձայնության մեջ ուղղակի նշված դեպքերում գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպահպանելը հանգեցնում է դրա անվավերության:

Ապացույցների թույլատրելիության վերոնշված կանոնի գործողության տակ ընկնում են ինչպես առաջին, այնպես էլ երկրորդ խմբի գործարքներով փաստերի ապացուցման դեպքերը, այսինքն՝ գործարքներ, որոնց համար սահմանված է վկաների ցուցմունքների վրա հենվելու արգելքի տեսքով դատավարաիրավական հետևանք/սանկցիա/, այնպես էլ գործարքներ, որոնց համար սահմանված է անվավերության տեսքով նյութաիրավական հետևանք/սանկցիա/:

Գրավոր գործարքը սովորաբար կազմվում է իր բովանդակությունն արտահայտող փաստաթուղթ կազմելու և գործարքը կնքող անձի (անձանց) կամ նրանց կողմից պատշաճ լիազորված անձի ստորագրությամբ (Քաղ. օր. 296-րդ հոդվ. 1-ին կետ): Այս կանոնն ընդհանուր է և կիրառվում է ցանկացած գործարքի դեպքում: Օրենքով, այլ իրավական ակտերով և կողմերի համաձայնությամբ կարող են սահմանվել լրացուցիչ պահանջներ, որոնց պետք է համապատասխանի գործարքի ձևը (որոշակի ձևաթղթի վրա կնքելը, կնիքով դրոշմված լինելը և այլն):

Գործարքներ կնքելիս ստորագրությունների մեխանիկական և պատճենահանման այլ միջոցներով ֆաքսիմիլ վերարտադրությունների, էլեկտրոնային թվային ստորագրության կամ իր ստորագրության այլ նմանօրինակի օգտագործում թույլատրվում է օրենքով, այլ իրավական ակտերով կամ կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում և կարգով/ Քաղ. օր. 296-րդ հոդվ. 3-րդ մաս/:

Պայմանագիրը կարող է կնքվել գործարքները կնքելու համար նախատեսված ցանկացած ձևով, եթե տվյալ տեսակի պայմանագիր կնքելու համար օրենքով որոշակի ձև սահմանված չէ (Քաղ. օր. 450-րդ հոդվ. 1-ին մաս)²:

¹ *Տե՛ս Թреушников М. К., նշվ. աշխ., էջ 123:*

² *Գործարքի հասարակ գրավոր ձևի մասին տե՛ս Татаркина К. П. Форма сделок в гражданском праве России. Автореферат канд. дисс. Томск 2009, Թաղևոսյան Ս. Գործարքի հասարակ գրավոր ձևը և այն չպահպանելու հետևանքները, <<ԼՂՀ դատական իշխանություն>>, Ստեփանակերտ 2016, 11-21 էջերը:*

Պայմանագիրը գրավոր ձևով կարող է կնքվել կողմերի ստորագրությամբ մեկ փաստաթուղթ կազմելու, ինչպես նաև փոստային, հեռագրային, հեռատիպային, հեռախոսային, էլեկտրոնային, կամ կապի այլ միջոցներով փաստաթղթեր փոխանակելու միջոցով, որոնք հնարավորություն են տալիս ճշգրիտ որոշելու, որ փաստաթուղթը ելնում է պայմանագրից /Քաղ.օր. 450-րդ հոդվածի 3-րդ մաս/:

Պայմանագրի գրավոր ձևը պահպանված է համարվում, եթե պայմանագիր կնքելու գրավոր առաջարկն ընդունվում է օֆերտա ստացած անձի կողմից դրա ակցեպտի համար սահմանված ժամկետում՝ դրանում նշված պայմանագրի պայմանները կատարելու ուղղությամբ գործողությունները ձեռնարկելու (ապրանքներ բեռնելու, աշխատանքներ կատարելու, ծառայություններ մատուցելու, համապատասխան գումար վճարելու և այլն) միջոցով, եթե այլ բան նախատեսված չէ օրենքով, այլ իրավական ակտերով, կամ նշված չէ օֆերտայում:

Էլեկտրոնային հաղորդակցությունն ապահովող կապի միջոցով պայմանագիր կնքելիս ակցեպտը համարվում է ստացված այն պահից, երբ օֆերտայում նշված պայմանագրի պայմանները կատարելու ուղղությամբ գործողությունները ձեռնարկելու վերաբերյալ էլեկտրոնային ծանուցումը մուտք է գործում օֆերտա ուղարկած անձի կողմից նշված տեղեկատվական համակարգ, կամ այն հայտնաբերել է օֆերտա ուղարկած անձը, եթե այն ուղարկվել է նրա կողմից չնշված տեղեկատվական համակարգին/450,454/հոդվ.:/:

Պայմանագրերի առանձին տեսակներին նվիրված նորմերը նախատեսում են պայմանագրի գրավոր ձևը պահպանված համարելու այլ եղանակներ: Օրինակ՝ պահատվության պայմանագրի հասարակ գրավոր ձևը համարվում է պահպանված, եթե գույքի ի պահ ընդունումը պահառուի կողմից հավաստված է պահառուին 1) պահատվության ստացական, անդորրագիր, վկայագիր կամ պահառուի կողմից ստորագրված այլ փաստաթուղթ տրամադրելով, 2) գույքի ի պահ ընդունումը հավաստող մետադանիշ (համար) կամ այլ նշան տալով, եթե գույքի ի պահ ընդունումը հաստատող այդպիսի ձևը նախատեսված է օրենքով կամ այլ իրավական ակտով կամ սովորական է տվյալ տեսակի պահատվության համար:

Քաղ.օր. 297-րդ հոդվածի համաձայն՝ բացառությամբ նոտարական վավերացում պահանջող գործարքների հասարակ գրավոր ձևով պետք է կնքվեն՝ 1/իրավաբանական անձանց՝ միմյանց միջև և քաղաքացիների հետ գործարքները, 2/քաղաքացիների միջև աշխատավարձի նվազագույն չափի քսանապատիկ գումարը գերազանցող, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքում՝ անկախ գումարի չափից գործարքները:

Պարտադիր գրավոր ձևով կնքվում են՝ բնակելի տարածության օգտագործման պայմանագիրը/ Քաղ.օր. 223 հոդվ./, գրավի պայմանագիրը/Քաղ.օր.234 հոդվ./, հիպոթեքի պայմանագիրը/Քաղ.օր. 264 հոդվ./, տուժանքի մասին համաձայնությունը/Քաղ.օր. 370 հոդվ./, երաշխավորության պայմանագիրը/Քաղ.օր. 376 հոդվ./, նախավճարի մասին համաձայնությունը/ Քաղ.օր. 395 հոդվ./, մատակարարման պայմանագիրը/Քաղ. օր. 521 հոդվ./, էներգամատակարարման

պայմանագիրը/Քաղ. օր. 551 հոդվ./, անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագիրը/Քաղ. օր. 562 հոդվ./, ռենտայի պայմանագիրը /Քաղ. օր. 571 հոդվ./, նվիրատվության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 594 հոդվ./, վարձակալության պայմանագիրը/Քաղ. օր.609 հոդվ./, վարձույթի պայմանագիրը /Քաղ. օր. 628 հոդվ./, անձնակազմով տրանսպորտային միջոցի վարձակալության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 635 հոդվ./, առանց անձնակազմի տրանսպորտային միջոցի վարձակալության պայմանագիրը /Քաղ. օր. 645 հոդվ./, շենքի կամ շինության վարձակալության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 653 հոդվ./, բնակելի տարածության վարձակալության պայմանագիրը/Քաղ.օր. 661 հոդվ./, ֆինանսական վարձակալության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 677 հոդվ./, գույքի անհատույց օգտագործման պայմանագիրը/Քաղ. օր. 685 հոդվ./, կապալի պայմանագիրը/Քաղ. օր. 699 հոդվ./, ծառայությունների վճարովի մատուցման պայմանագիրը/Քաղ. օր., 776 հոդվ./, հանձնարարության պայմանագիրը /Քաղ. օր. 781 հոդվ./, կոմիսիայի պայմանագիրը/Քաղ. օր. 790 հոդվ./, գործակալության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 805 հոդվ./, փոխադրման պայմանագիրը /Քաղ. օր. 853 հոդվ./, տրանսպորտային առաքման պայմանագիրը /Քաղ. օր. 871 հոդվ./, փոխառության պայմանագիրը /Քաղ. օր. 877 հոդվ./, վարկային պայմանագիրը/Քաղ. օր. 888 հոդվ./, դրամական պահանջի զիջման դիմաց ֆինանսավորման պայմանագիրը/Քաղ. օր. 892 հոդվ./, բանկային ավանդի պայմանագիրը /Քաղ. օր. 904 հոդվ./, բանկային հաշվի պայմանագիրը /Քաղ. օր. 913 հոդվ./, գույքի հավատարմագրային կառավարման պայմանագիրը/Քաղ. օր. 959 հոդվ./, համալիր թույլտվության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 982 հոդվ./, ապահովագրության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 1000 հոդվ./, համատեղ գործունեության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 1028 հոդվ./, գյուղատնտեսական արտադրությամբ զբաղվող քաղաքացիների կողմից կնքվող համատեղ գործունեության պայմանագիրը/Քաղ. օր. 1041 հոդվ./, հեղինակային պայմանագիրը/Քաղ. օր. 1141 հոդվ./, արտոնագրի նկատմամբ իրավունքը փոխանցելու պայմանագիրը/Քաղ.օր.1159 հոդվ./, ապրանքային նշանի նկատմամբ իրավունքը փոխանցելու կամ լիցենզիա տրամադրելու մասին պայմանագիրը/ Քաղ.օր.1184 հոդվ./:

Քաղ. օր. 298-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված կանոնը գործում է դատավարությունում՝ բացառապես կողմերի միջև վեճի դեպքում: Այդ պատճառով, եթե կողմերը դատարանում ընդունում են գործարքի /պայմանի/ կնքման փաստը, ապա նշված փաստերն ապացուցելու կարիք չի զգացվում: ՔԴՕ 62-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով կողմն ազատվում է այդ փաստն ապացուցելու պարտականությունից, եթե, իհարկե, կասկածներ չկան, որ փաստն ընդունվում է խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, մոլորության ազդեցության տակ, մեկ կողմի ներկայացուցչի հետ մյուս կողմի չարամիտ համաձայնության հետևանքով կամ ճշմարտությունը թաքցնելու նպատակով:

Եթե գործարքի հասարակ գրավոր ձևը չպաշտպանած մասնակիցների վեճը վերաբերում է ոչ թե գործարքին և/կամ/ նրա պայմաններին, այլ ուրիշ փաստերի/օրինակ՝ գործարքի պատշաճ կատարմանը, տույժի միջոցների կիրառմանը/, ապա համապատասխան փաստերը կարող են ապացուցվել նաև վկաների ցուցմունքներով: Առանձին դեպքերում օրենսդիրը թույլատրում է գործարքի և նրա պայմանների կնքման փաստերի

հաստատումը վկաների ցուցմունքների միջոցով: Օրինակ՝ վկաների ցուցմունքները թույլատրելի են փոխառության պայմանագիրը անփոփոխության հիմքով վիճարկելիս, եթե պայմանագիրը կնքվել է խաբեության, բռնության, սպառնալիքի, փոխառուի չարամիտ համաձայնությամբ կամ այլ ծանր հանգամանքների բերումով/ Քաղ. օր. 882 հոդվ. 2-րդ մաս/¹:

Քաղ. օր. 298-րդ հոդվածի 1-ին մասի տառացի բովանդակությունից միաժամանակ հետևում է, որ նշված սանկցիան տարածվում է միայն կողմերի վրա, երրորդ անձանց վրա այն չի տարածվում:

Գործարքների նոտարական վավերացումը պարտադիր է՝ 1/ օրենքում նշված դեպքերում, 2/ կողմերից որևէ մեկի պահանջով, թեկուզև օրենքով տվյալ տեսակի գործարքների համար այդ ձևը չի պահանջվում/ Քաղ. օր. 299-րդ հոդվ. 3-րդ մաս/:

Անշարժ գույքի հետ կատարվող գործարքներից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման, իսկ շարժական գույքի հետ կատարվող գործարքներից ծագող իրավունքները ենթակա են պետական գրանցման՝ օրենքով սահմանված դեպքերում/Քաղ.օր. 301 հոդվ./:

Գործարքի նոտարական ձևը չպահպանելը վեճի դեպքում հանգեցնում է ոչ միայն ի հաստատումն գործարքի և նրա պայմանների վկաների ցուցմունքները վկայակոչելու արգելքի, այլև գործարքի անվավերության: Նման գործարքն առոչինչ է (Քաղ. օր. 300–րդ հոդվ. 1-ին մաս): Նույն իրավական հետևանքները վրա են հասնում նաև գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցման պահանջը չպահպանելու դեպքում/ Քաղ. օր. 301-րդ հոդվ. 3-րդ մաս/:

Որոշ դեպքերում գործարքի անհրաժեշտ նոտարական վավերացման, ինչպես նաև գործարքներից ծագող իրավունքների պետական գրանցման բացակայությունը կարող է լրացվել դատական ակտով: Այսպես՝ Քաղ. օր. 300-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, եթե կողմերից մեկը լրիվ կամ մասնակի կատարել է նոտարական վավերացում պահանջող գործարքը իսկ մյուս կողմը խուսափում է գործարքի նոտարական վավերացումից, դատարանն իրավունք ունի, գործարքը կատարած կողմի պահանջով այն վավեր ճանաչելու: Այդ դեպքում գործարքի հետագա նոտարական վավերացում չի պահանջվում: Քաղ. օր. 302-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն, եթե գործարքը կնքվել է պատշաճ ձևով, իսկ կողմերից մեկը խուսափում է գործարքի պետական գրանցումից, դատարանն իրավունք ունի մյուս կողմի պահանջով վճիռ կայացնելու գործարքի գրանցման մասին: Այդ դեպքում գործարքից ծագող իրավունքները գրանցվում են դատարանի վճռի հիման վրա:

Գործարքի նոտարական վավերացումից կողմերից մեկի խուսափելու փաստերը կարող են հաստատվել ցանկացած ապացույցներով, այդ թվում՝ վկաների ցուցմունքներով: Սակայն քանի որ գործարքի այդ տեսակը

¹ Քաղ. օր. 305-315 հոդվածներով նախատեսված հիմքերով /խաբեության, բռնության և այլն/ գործարքն անվավեր ճանաչելու վեճերով, երբ պահպանված է գործարքի գրավոր ձևի պահանջը, վկաների ցուցմունքները թույլատրվում են:

պահանջում է պարտադիր գրավոր ձև, ապա չի կարելի իր իսկ գործարքի և նրա պայմանների/գործարքի բովանդակության, պայմանների, առարկայի, գործարքով կողմերի պատասխանատվության, գործարքի գրավոր ձևի/ առկայության փաստերը հաստատել վկաների ցուցմունքներով, քանի որ գործում է վկաների ցուցմունքների անթույլատրելիության մասին նեգատիվ կանոնը՝ սահմանված ՔԴՕ 298-րդ հոդվածի 1-ին մասով: Դատական պրակտիկան այդ հարցում միասնական է:

Այսպիսով՝ գործարքների վերաբերյալ վեճերով թույլատրելիության հատուկ կանոններն ունեն երկակի բնույթ՝ մի կողմից դրանք սահմանափակում են ապացույցների օգտագործման դաշտը և կողմերին զրկում գործի իրական հանգամանքները պարզելու հնարավորությունից, մյուս կողմից ապահովում են մարդու իրավունքները, ապացույցների հավաստիությունը, քաղաքացիական շրջանառության կայունությունը, երաշխավորում քաղաքացիական շրջանառության մասնակիցների պատշաճ վարքագիծը¹:

Քաղաքացիական գործերով, այդ թվում օրենքով պահանջվող հասարակ գրավոր ձևի խախտմամբ կնքված գործարքներին վերաբերող վեճերով, գործին մասնակցող անձինք երբեմն կիրառում են ձայնագրման սարքեր և դրանց արդյունքները ներկայացնում դատարան՝ վեճերը լուծելիս որպես ապացույց օգտագործելու համար: ԱՀ դատարանները դժվարանում են դրանք ընդունել, քանի որ ԼՂՀ գործող ՔԴՕ-ն, լուսանկարները/լուսաժապավենները/, ձայնագրություններն ու տեսագրությունները դասելով իրեղեն ապացույցների շարքին, դրանց ներկայացման, հետազոտման կարգը առանձին կարգավորման չի ենթարկել: Վիճահարույց է հատկապես անձի ձայնագրության թույլատրելիության հարցը, եթե այն իրականացվել է մասնավոր անձի կողմից՝ առանց այդ անձի համաձայնության կամ իմացության/գաղտնի/:

Հարկ է նշել, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության նոր օրենսգիրքը, ի տարբերություն նախկինի, լուսանկարները/լուսաժապավենները/, ձայնագրություններն ու տեսագրությունները դիտարկում է որպես ապացույցների ինքնուրույն տեսակ/83-րդ հոդվ./ ու առանձին կարգավորում է քաղաքացիական գործերի քննության ընթացքում լուսանկարները, ձայնագրությունները և տեսագրությունները որպես ապացույց ներկայացնելու, դրանց հետազոտման և թույլատրելիության գնահատման հետ կապված հարցերը: Այսպես, ՀՀ ՔԴՕ 83-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ լուսանկարները /լուսաժապավենները /, ձայնագրությունները, տեսագրությունները և դրանց էլեկտրոնային կրիչները հետազոտվում են համապատասխան տեխնիկական միջոցների

¹ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս *Треушников М. К.*, նշվ. աշխ., 135- 138 էջերը:

օգտագործմամբ կամ դիտման միջոցով: Լուսանկարներ /լուսաժապավեններ/, ձայնագրություններ, տեսագրություններ և դրանց էլեկտրոնային կրիչները թույլատրելու վերաբերյալ միջնորդությունը ներկայացնելիս դրանք ներկայացնող անձը պարտավոր է նշել՝ երբ, որտեղ, ում կողմից, ինչպես և ինչ պայմաններում են արվել այդ լուսանկարները/լուսաժապավենները/, ձայնագրություններն ու տեսագրությունները: Այդ փաստերը չբացահայտելու կամ դրանց վերաբերյալ իրականությանը չհամապատասխանող տեղեկություններ ներկայացնելու դեպքում լուսանկարները/լուսաժապավենները/, ձայնագրություններն ու տեսագրությունները չեն հետազոտվում և հանվում են ապացույցների կազմից:

ՀՀ ՔՂՕ 83-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն, եթե անձի լուսանկարումը կամ նրա ձայնագրումը կամ տեսագրումն իրականացվել է առանց այդ անձի համաձայնության կամ իմացության, ապա ապացույցը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, եթե օրենքը դա չի արգելում: Այսինքն՝ մասնավոր անձի կողմից գաղտնի ձայնագրություն կատարելն ինքնին այդ ապացույցն անթույլատրելի չի դարձնում:

Վերոնշյալ իրավակարգավորումներով, այնուամենայնիվ, ապացույցների թույլատրելիությանն առնչվող բոլոր հարցերին չէ, որ հստակ պատասխան է տրվել: Մասնավորապես, մեր կարծիքով, օրենսդիրը պետք է թվարկեր այն հանգամանքները, որոնց առկայության դեպքում գաղտնի կատարված լուսանկարները /լուսաժապավենները/, ձայնագրությունները, տեսագրությունները՝ որպես ապացույց, անթույլատրելի կարող են համարվել: Կողմերը և դատարանը պետք է ճիշտ կիրառեն նաև Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ու ՔՂՕ 43-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ամրագրված ընդհանուր կանոնն այն մասին, որ հիմնական իրավունքների խախտմամբ ձեռք բերված կամ արդար դատաքննության իրավունքը խաթարող ապացույցի օգտագործումն արգելվում է/այս կանոնը նույնպես, մեր կարծիքով, հստակեցման կարիք ունի/:

Այդ կապակցությամբ գրականության մեջ արտահայտված մոտեցումն այն է, որ բոլոր դեպքերում վճռորոշ նշանակություն ունեն կոնկրետ գործի հանգամանքները:

Եթե նկարահանումը, ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը կատարվել է, օրինակ, բնակարանի, անձնական կամ ընտանեկան կյանքի անձեռնմխելիության, հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության իրավունքների խախտմամբ կամ խոշտանգումների, բռնության, սպառնալիքի գործադրմամբ, ապա դատարանն այն պետք է անթույլատրելի ճանաչի: Մինչդեռ եթե, օրինակ, պարտատերը գաղտնի ձայնագրել կամ տեսագրել է իր և պարտապանի խոսակցությունը, ապա

ստացված ապացույցները պետք է դիտարկել որպես թույլատրելի ապացույց¹:

Այսպիսով, եթե լուսանկարները /լուսաժապավենները/, ձայնագրություններն ու տեսագրությունները կատարվել են բոլոր անձանց կամավոր համաձայնությամբ, ապա ՀՀ ՔԴՕ 83-րդ հոդվածի 2-րդ մասում սահմանված բոլոր նախապայմանների առկայության դեպքում դրանք թույլատրելի ապացույցներ են քաղաքացիական դատավարությունում, այդ թվում՝ քննարկվող վեճերով: Իսկ եթե անձի լուսանկարումը կամ նրա ձայնագրումը կամ տեսագրումն իրականացվել է առանց այդ անձի համաձայնության կամ իմացության, ապա ապացույցը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, եթե օրենքը դա չի արգելում²:

ՀՀ ՔԴՕ օրինակով առաջարկում ենք ԼՂՀ ՔԴՕ-ում լուսանկարները/լուսաժապավենները/, ձայնագրություններն ու տեսագրություններն առանձնացնել որպես ապացույցի ինքնուրույն տեսակ՝ լուծելով նաև դրանց ներկայացման, հետազոտման և թույլատրելիության գնահատման հետ կապված հարցերը:

Հոդվածը տպագրության է նրաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, ի.գ.դ., Գ.Ս. Ղազինյանը:

¹ Տե՛ս, օրինակ, **Մեղրյան Մ.Գ.** նշվ. աշխ., էջ 202, **Հովհաննիսյան Գ.Ղամբարյան Ա. , Մարգարյան Ա.** Մասնավոր անձի կատարած գաղտնի տեսագրության կամ ձայնագրության օգտագործման թույլատրելիությունը քրեական և քաղաքացիական դատավարություններում, Երևան 2017, <<ՎՄՎ – Պրինտ. հրատ., 92-101 էջերը, **Գրիգորյան Վ.** Գաղտնի եղանակով կատարված ձայնագրությունների և տեսագրությունների թույլատրելիության հիմնախնդիրները քաղաքացիական դատավարությունում /ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, ԵՊՀ հրատ., Ե-2017, 377-410 էջերը, **Գրիգորյան Վ.** Գաղտնի եղանակով կատարված լուսանկարները, ձայնագրությունները և տեսագրությունները քաղաքացիական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիության հիմնախնդիրները, Բանբեր Երևանի համալսարանի, Երևան, 2018, N1/25/, 30- 44 էջերը:

² ՎԴՕ 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե անձի լուսանկարումը կամ նրա ձայնագրումը կամ տեսագրումն իրականացվել են առանց այդ անձի համաձայնության կամ գիտության, ապացույցը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, եթե օրենքը չի արգելում այդ իրավիճակում առանց անձի համաձայնության լուսանկարումը, ձայնագրությունը կամ տեսագրությունը, ինչը, մեր կարծիքով, ավելի ճիշտ կարգավորում է: